

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ**

ЧУМАКОВ Кирило Ігорович

УДК 338.48:330.3:005.336 (043.3)

**ПОТЕНЦІАЛ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ:
ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Краматорськ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Дисертацію виконано в Запорізькій державній інженерній академії (м. Запоріжжя).

Науковий керівник – доктор економічних наук, доцент
Ткач Вікторія Олександрівна,
Красноармійський індустріальний інститут
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»
Міністерства освіти і науки України
(м. Покровськ), завідувач кафедри менеджменту.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор **Ушенко Наталя Валентинівна,**
Національний авіаційний університет Міністерства освіти і науки України
(м. Київ), професор кафедри економіки;

кандидат економічних наук **Камушков Олександр Сергійович,** Донбаська
державна машинобудівна академія Міністерства освіти і науки України
(м. Краматорськ), докторант кафедри економіки підприємства.

Захист дисертації відбудеться *25 листопада 2016 року о 14:30* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 12.105.03 у Донбаській державній машинобудівній академії Міністерства освіти і науки України за адресою : 84313, м. Краматорськ, бул. Машинобудівників, 39а, ауд. 6220.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донбаської державної машинобудівної академії Міністерства освіти і науки України за адресою : 84313, м. Краматорськ, вул. Академічна (Шкадінова), 72.

Автореферат розісланий *25 жовтня 2016 року.*

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, доцент

Г. В. Тельнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Туристична галузь відіграє важливу роль у розвитку світової та національних економік: частка послуг з туризму та подорожей за останні 35 років склала в середньому 28,2 % обсягу світового експорту послуг та 26,0 % обсягу експорту послуг країн з високим рівнем доходу (аналогічні показники щодо імпорту склала відповідно 26,8 % та 26,2 %). За оцінками Всесвітньої Ради з туризму та подорожей останніми роками сукупний внесок індустрії до світового ВВП становив в середньому 9,8 %, частка галузі в структурі зайнятості – 9,4 %, а в сукупних інвестиціях – 4,3 %. В той же час Україну, яка має значний обсяг ресурсів для організації та здійснення туризму, характеризують більш низькі значення вказаних показників: частка туризму та подорожей в експорті послуг за період незалежності в середньому становила 13,3 %, причому за останні п'ять років вона знизилася на 9,8 в. п.; в імпорті – 28,7 % і зросла на 11,5 в. п. Сукупний внесок галузі до ВВП за останні п'ять років дорівнював в середньому 6,8 %; в зайнятість – 9,5 %; лише 2,2 % загальних інвестицій було спрямовано в розвиток туристичної індустрії; при оцінці лише прямого внеску галузі наведені цифри є ще меншими.

Серед проблем, які стримують розвиток туристичної індустрії в Україні, слід відзначити зменшення платоспроможності населення; моральне та фізичне старіння туристичної інфраструктури; падіння культури туризму і відпочинку взагалі; збільшення вартості транспортних послуг; низький рівень сервісу; слабкий інтерес інвесторів, викликаний в т.ч. і низькою окупністю вкладень в індустрію; відсутність грамотного просування національного туристичного продукту як для внутрішніх, так і для зовнішніх покупців; анексію Криму та військово-політичні дії на сході України тощо. Виправлення ситуації за умов сьогодення є неможливим без розробки та впровадження дієвих моделей розвитку економічних відносин в туристичній галузі, що, в свою чергу, передбачає увагу до процесів формування і реалізації потенціалу туристичної галузі як однієї з найбільш важливих проблем удосконалення організаційно-економічних механізмів галузевого регулювання і потребує принципово нових підходів до визначення ролі і місця туристичного потенціалу у формуванні стратегії розвитку вітчизняної економіки.

Сутність понять «потенціал» та «економічний потенціал», його складові, принципи формування, управління та оцінювання досліджувалися у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких як: Акофф Р. [*Ackoff, R. L.*], Ансофф І. [*Ansoff, I. H.*], Боумен К. [*Bowman C.*], Геєць В., Касьянова Н., Клейнер Г., Мартиненко М., Санто Б. [*Santo B.*], Смеричевська С. та ін. Особливості управління туристичною галуззю і формування потенціалу туристичної галузі України як підсистеми національної економіки знайшли відображення у наукових працях Аль Мамуна А. [*Al Mamun A.*], Балашової Р., Біленького О., Гаман П., Гудзь М., Давиденко І., Заячківської Г., Камушкова О., Луців Н., Меліан-Гонзалеса А. [*Melián-González A.*], Савіної Г., Саух І., Стеценка Д., Ткач В., Ткаченко Т., Ушенко Н., Шкрабак І., Шпак Л. та ін. Разом з тим, на сьогоднішній момент невирішеними залишаються питання формування потенціалу туристичної

галузі в умовах соціально-економічної кризи, обґрунтування концептуальних положень та удосконалення організаційно-методичних підходів до управління ним, розвитку методичних підходів до оцінювання власне потенціалу і результативності його використання, розробки регуляторної політики в туристичній сфері як підсистемі національної економіки, що зумовило вибір теми дисертаційної роботи, її мети і завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота підготовлена відповідно до планів науково-дослідних робіт Запорізької державної інженерної академії Міністерства освіти і науки України за темою «Формування механізмів становлення цивілізаційного розвитку сучасного соціуму у глобальному вимірі» (номер державної реєстрації 0111U010481, 2012-2016 рр.), в рамках якої автором здійснено визначення змісту потенціалу туристичної галузі, розроблено рекомендації щодо удосконалення галузевої регуляторної політики; Запорізького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України, зокрема, наукової теми «Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети» (номер державної реєстрації 0111U000341, 2011-2012 рр.), в межах якої автором обґрунтовано теоретичні і методичні удосконалення системи показників оцінки потенціалу туристичної галузі України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних положень та розробка методичних та науково-практичних рекомендацій щодо формування і розвитку потенціалу туристичної галузі України як підсистеми національної економіки.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі *завдання*:

дослідити сутність та виокремити складові потенціалу туристичної галузі як підсистеми національної економіки;

систематизувати методичні підходи до формування і розвитку потенціалу туристичної галузі як об'єкту державного регулювання;

обґрунтувати концептуальні положення щодо підвищення дієвості механізму управління процесами формування і розвитку потенціалу туристичної галузі;

удосконалити методичний підхід до оцінки рівня сформованості та використання потенціалу туристичної галузі;

уточнити сутнісне розуміння проблем формування і використання потенціалу туристичної галузі в Україні;

удосконалити механізм управління процесами формування і розвитку потенціалу туристичної галузі;

розвинути інструментарій регуляторної політики в туристичній індустрії.

Об'єктом дослідження є процеси формування і розвитку потенціалу туристичної галузі національної економіки.

Предметом дослідження є теоретико-методичні й науково-практичні положення щодо формування, розвитку та ефективного використання потенціалу туристичної галузі.

Методи дослідження. Теоретичною і методичною основою роботи є положення сучасної економічної теорії, теорії державного регулювання розвитку національної економіки і галузевого регулювання. Для досягнення поставленої мети

та вирішення завдань використані: *системний і структурний підходи, індукція та дедуція* – у процесі теоретичного дослідження та узагальнення теоретико-методичних підходів до формування, оцінки та розвитку потенціалу туристичної галузі України як підсистеми національної економіки; *методи статистико-економічного аналізу, методи експертних оцінок, інтерв'ювання та аналізу ієрархій* – у процесі діагностики стану туристичної галузі України та оцінки її потенціалу; *методи структурної композиції та синтезу* – при формуванні концептуальних положень регулювання економічного розвитку туристичної галузі України; *метод сценаріїв та методи рефлексивного управління* – при визначенні адекватних ситуаційним умовам інструментів регулювання галузі; *метод логічного узагальнення* – при формуванні висновків. Інформаційною базою дослідження виступили публікації вітчизняних і зарубіжних вчених із проблем формування і розвитку потенціалу туристичної галузі, нормативно-правові документи з питань регулювання діяльності підприємств туристичної галузі, статистичні дані Державної служби статистики України, Світового банку, Всесвітньої ради з туризму та подорожей, Всесвітньої туристичної організації, результати особистих досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Основний науковий результат виконання дисертаційної роботи полягає у поглибленні теоретичних положень і методичних підходів до управління та розвитку потенціалу туристичної галузі національної економіки. До основних результатів, які характеризують наукову новизну результатів дослідження належать наступні:

удосконалено:

концептуальні положення щодо підвищення дієвості механізму управління процесом формування і розвитку потенціалу туристичної галузі, які поєднують ліберальні та патерналістські підходи до застосування інструментів державно-приватного партнерства і стратегічного програмування створення та розвитку складових потенціалу галузі з інформаційно-аналітичним та методичним забезпеченням діагностики потенціалу туристичної галузі, що дає змогу удосконалити структуру механізму та буде сприяти підвищенню обґрунтування та об'єктивності регуляторних рішень держави;

комплекс методичних підходів до оцінки рівня сформованості та використання потенціалу туристичної галузі на основі поєднання кількісних та якісних показників, що характеризують окремі виміри потенціалу туристичної галузі та ступінь його реалізації, що дає змогу визначити проблеми розвитку туристичної галузі як підсистеми національної економіки в цілому та відносно окремих туристичних об'єктів або територій;

механізм управління процесами формування і розвитку потенціалу туристичної галузі за рахунок поєднання аналітичних процедур обґрунтування змісту та напрямів реструктуризації державних програм розвитку туристичної галузі з процедурами організаційного забезпечення взаємовідносин в системі державно-приватного партнерства щодо розвитку окремих складових потенціалу туристичної галузі, що спрямовано на підвищення рівня його використання та збільшення внеску туристичної галузі в створення національного багатства;

дістали подальшого розвитку:

теоретичні положення визначення економічної сутності потенціалу туристичної галузі, зокрема, уточнено: визначення поняття «потенціал туристичної галузі» з позиції чотирьох вимірів (ресурсно-територіального, суб'єктного, маркетингового та економічного) та запропоновано опис складових потенціалу туристичної галузі, які визначають можливості функціонування туристичної галузі як підсистеми національної економіки; це дало змогу визначити об'єкти формування і розвитку потенціалу туристичної галузі;

науково-методичний підхід до управління потенціалом туристичної галузі, який базується на сукупності наукових уявлень про визначення послідовності використання раціональних методів його формування, використання, оцінки та розвитку у відповідності до потреб і обмежень реалізації державної соціально-економічної політики, що дає змогу створити наукове підґрунтя для розробки дієвого механізму управління туристичною галуззю національної економіки;

сутнісне розуміння проблем формування і використання ресурсно-територіального, маркетингового та економічного потенціалу туристичної галузі в Україні на основі діагностики його стану та узагальнення недоліків державної політики регулювання туристичної галузі, що дозволяє визначити пріоритетні напрями раціоналізації використання рекреаційних ресурсів України;

інструментарій регуляторної політики в туристичній сфері, який спрямовано на активізацію розвитку туристичної галузі України і який, на відміну від існуючого, розглядається в рамках сценарного підходу, з використанням конкретних заходів впливу на рівень використання потенціалу туристичної галузі; запропонований інструментарій може бути взятий до уваги при розробці Стратегії розвитку туристичної галузі України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації методичні положення, розроблені підходи і отримані результати доведено до рівня методичних положень щодо оцінки стану економічного розвитку туристичної галузі України з урахуванням інтегрального показника повноти використання потенціалу галузі в системі національного господарства. Результати дослідження впроваджено в практичну діяльність Запорізької торгово-промислової палати у процесі формування і реалізації «Стратегії розвитку туризму у місті Запоріжжя на 2014-2018 рр.», зокрема при підготовці пакету поправок і доповнень (довідка від 10.02.2014 р. № 02/11); ТОВ «Розвиток Запоріжжя» при підготовці «Концепції стратегічного розвитку туристичної галузі Запоріжжя до 2022 року» (довідка б\н від 13.03.2015 р.); ТОВ «Туристична фірма «Синдбад», м. Запоріжжя при проведенні маркетингового аналізу потенціалу туристичної сфери Запорізької області (довідка № 17-02/03 від 17.02.2015 р.).

Положення дисертаційної роботи впроваджено в навчальний процес Запорізького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України (довідка № 97 від 10.11.2014 р.) при викладанні навчальних дисциплін «Національна економіка», «Маркетинг в індустрії гостинності», «Технологія туристичної діяльності», «Економіка туризму».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним самостійно виконаним

дослідженням. Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, одержано особисто автором. З наукових праць, виконаних у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї та положення, які запропоновано особисто здобувачем. Їх зміст конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях різних рівнів: Структурні трансформації національних економік в глобальному вимірі (Миколаїв, 2015 р.), XX науково-технічній конференції студентів, магістрантів, аспірантів і викладачів Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, 2015 р.); Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід (Запоріжжя, 2014 р.); Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації (Тернопіль, 2013 р.); Розвиток міжнародних відносин та зовнішньоекономічної діяльності підприємств за сучасних умов (Донецьк, 2012 р.).

Публікації. Основні положення та дослідження відображено у 14 наукових працях, а саме: 1 – розділ в колективній монографії; 6 статей – у наукових фахових виданнях, 2 статті – у виданнях, що включено до міжнародних наукометричних баз, 5 публікацій – у матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій складає 24,38 ум.-друк. арк., з яких особисто автору належать 5,0 ум.-друк. арк.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел зі 199 найменувань на 20 сторінках, 2 додатків – на 13 сторінках. Робота містить 28 таблиць і 16 рисунків. Повний обсяг дисертації становить 207 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретико-методичні основи формування і розвитку потенціалу туристичної галузі**» досліджено сутність та складові потенціалу туристичної галузі як підсистеми національної економіки; систематизовано методичні підходи до формування і розвитку потенціалу туристичної галузі як об'єкту державного регулювання; розвинуто концептуальні положення удосконалення механізму управління процесом формування і розвитку потенціалу туристичної галузі.

В роботі визначено, що в системі державного регулювання галузевого розвитку визначення поняття потенціалу має важливе науково-практичне значення, оскільки уявлення про його зміст визначає підходи до управління його формуванням і розвитком. Огляд літературних джерел показав, що термін «потенціал» у більшості випадків асоціюється із сукупністю природних умов і ресурсів, можливостей, запасів, засобів, цінностей. Іншими аспектами даного поняття в літературі виступають: потужність виробництва (галузей народного господарства), використання матеріальних і нематеріальних активів та можливість у використанні продуктивних сил досягти певного ефекту. Зазначені підходи відображають статичний (наявність придатних засобів) та динамічний (наявність і реалізація можливості їх використання) аспекти розгляду досліджуваного поняття. Обґрунтовано, що потенціал туристичної

галузі доцільно розглядати в чотирьох змістових вимірах (табл. 1).

В роботі визначено економічну сутність управління потенціалом туристичної галузі як сукупності засобів і методів спрямованого впливу на інтереси постачальників (суб'єктів надання окремих видів послуг в сфері туризму, туристичних операторів і агентів) та споживачів (потенційних туристів), які знаходяться у постійній динамічній трансформації під впливом зовнішніх та внутрішніх умов з орієнтацією на ефективне використання потенціалу туристичної галузі за кожним видом туризму або туристичним об'єктом і забезпечення збалансованості її функціонування в національній економіці.

Таблиця 1

Змістові виміри потенціалу туристичної галузі

Вимір	Зміст
Ресурсно-територіальний	Сукупність туристичних потенціалів територій (наявність природних та штучних об'єктів, які придатні до використання з рекреаційними цілями, та інфраструктури їх використання – кадрової, логістичної, торгівельної, медичної, житлової та ін.); складовими потенціалу виступають зазначені туристичні об'єкти та інфраструктура туризму
Конкурентоспроможності (суб'єктний)	Потенціал туристичної галузі являє собою сукупність потенціалів підприємств туристичного бізнесу (інтегральна здатність оптимально задовольняти потреби споживачів, виходячи з їх очікувань, враховуючи при цьому інтереси держави та з огляду на обмеженість кадрових, фінансових, технологічних, природних, комерційних ресурсів); складові потенціалу розглядаються як передумови та чинники конкурентоспроможності
Привабливості (маркетинговий)	Вимір придатності зазначених ресурсів для самих туристів – різні рекреаційні ресурси мають різну придатність для використання в залежності від виду та цілей туризму, очікувань споживачів туристичних послуг, тобто потенціал туристичної галузі полягає у здатності привабити споживача туристичного продукту; складові потенціалу – передумови приваблення туристів
Економічний	Здатність створювати продукт в національній економіці, використовуючи наявні ресурси, в т.ч. за рахунок забезпечення зайнятості, залучення у господарський обіг об'єктів, які не використовувалися раніше в туристичній діяльності, або це здійснювалося недостатньо ефективно; невід'ємною частиною зазначеного розуміння потенціалу туристичної галузі виступають: можливе збільшення продукту пов'язаних галузей національної економіки внаслідок розвитку туристичної галузі, зростання обсягів податкових надходжень (туристичного збору, рентних податків, податків на прибуток та на доходи фізичних осіб); складові потенціалу – можливі прояви соціально-економічного ефекту функціонування галузі для національної економіки

Відповідно до цього сформовано послідовність використання раціональних методів формування, використання, оцінки та розвитку потенціалу (рис. 1). Особливості реалізації наведеної послідовності, результатом якої є механізм управління процесами формування і розвитку туристичного потенціалу, визначаються, передусім, концептуальним баченням перспектив розвитку туристичної галузі і участі держави в цьому процесі.

Обґрунтовано наступні концептуальні положення щодо підвищення дієвості механізму управління процесом формування і розвитку потенціалу туристичної галузі:

необхідність врахування багаторівневості поняття «потенціал туристичної галузі», яка передбачає, що потенціал кожної з підсистем галузі не формується і не

реалізується ізольовано від потенціалу інших підсистем та інших галузей; спостерігається процес взаємопроникнення потенціалів, який здатний як гальмувати, так і стимулювати зростання потенціалу туристичної галузі в цілому;

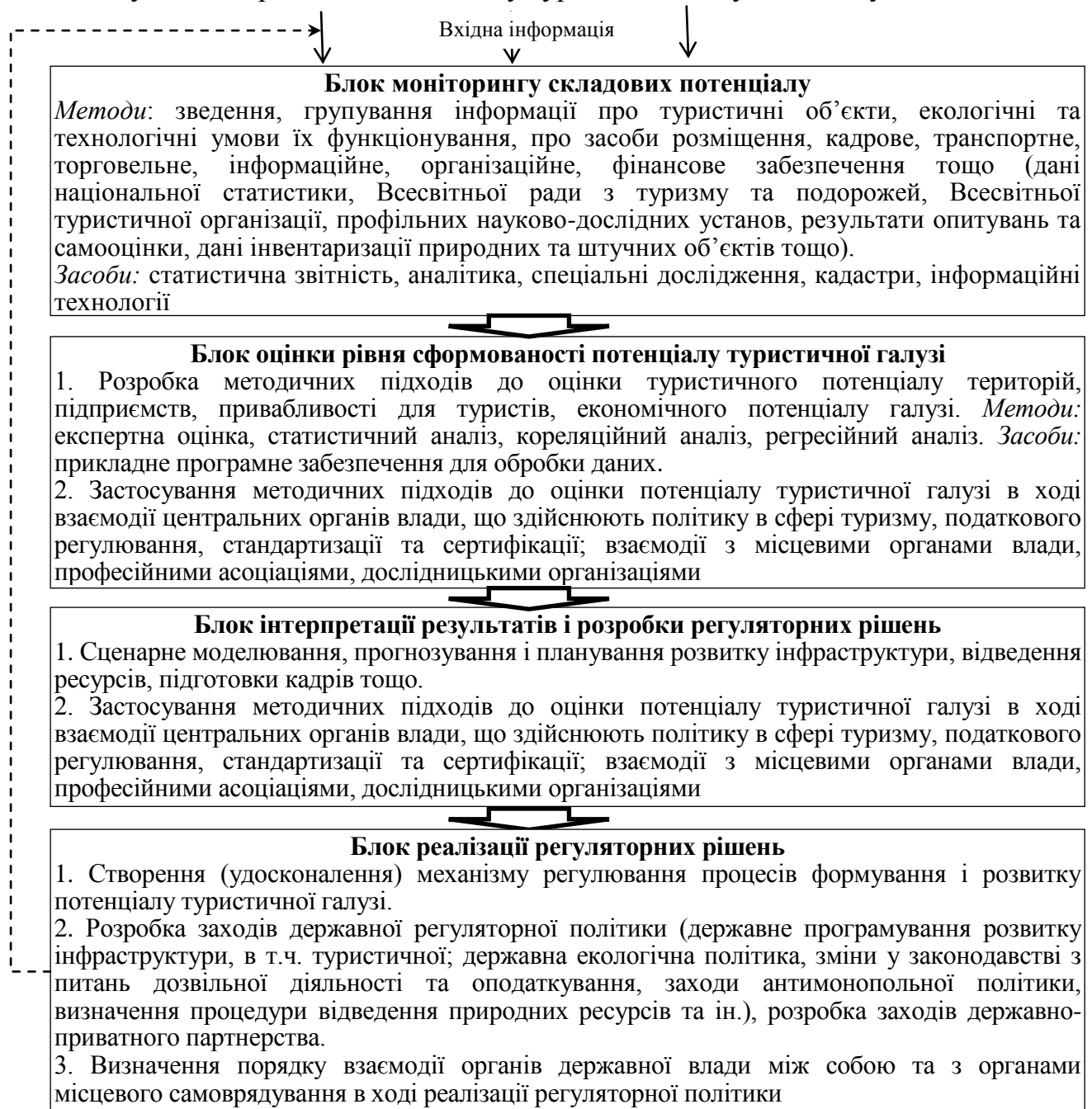

Рис. 1. Послідовність етапів управління потенціалом туристичної галузі

механізми регулювання туристичної галузі та управління її потенціалом мають будуватися з урахуванням специфіки видів туризму: за об'єктом туристичної уваги (гірський, морський, зелений, індустріальний, міський / сільський та ін.), характером відпочинку (культурно-розважальний, спортивний, розважальний, діловий, другорядний по відношенню до ділових цілей, змішаний та ін.), способом здійснення (організований / неорганізований, індивідуальний / масовий), оскільки їх зміст та складові привабливості для різних сегментів ринку в маркетинговому розумінні є різними;

патерналістський підхід до державного втручання має реалізовуватися в питаннях охорони і підтримки розвитку туристичних об'єктів, встановлення вимог охорони здоров'я і життя туристів, контролю незаконної або «сірої» діяльності в сфері туризму з послідовним підвищенням цих вимог по мірі розвитку галузі; ліберальний підхід до розвитку туристичної галузі має реалізовуватися в питаннях скасування ліцензій та сертифікації туроператорів та турагентів, окремих послуг в сфері туристичної діяльності; державно-приватне партнерство має реалізовуватися в питаннях розвитку загальнодержавної та місцевої інфраструктури (шляхової, торговельної, побутової, культурної тощо);

планування і програмування розвитку туристичної галузі, зокрема збільшення її інфраструктурного потенціалу має здійснюватися лише на основі оцінки потенціалу розвитку існуючих і потенціалу створення нових туристичних об'єктів, комплексів, видів туризму тощо; при цьому пряма оцінка туристичного потенціалу галузі є доцільною лише у випадку визначення економічного потенціалу об'єкту, території або галузі, тоді як інші виміри доцільно оцінювати експертним шляхом; інформаційна значущість такої оцінки полягає у окресленні об'єктів управління формуванням і розвитком потенціалу туристичної галузі національної економіки.

Зазначені положення створюють теоретико-методологічне підґрунтя для побудови механізму управління процесами формування і розвитку потенціалу галузі.

У другому розділі **«Стан та проблеми використання потенціалу туристичної галузі України»** удосконалено комплекс методичних підходів до оцінки рівня сформованості та використання потенціалу туристичної галузі; уточнено сутнісне розуміння проблем формування і використання потенціалу туристичної галузі в Україні.

Для проведення оцінки потенціалу туристичної галузі в роботі було обґрунтовано деякі методологічні передумови:

оцінка за ресурсно-територіальним і маркетинговим підходами передбачає отримання абстрактних інтегральних показників з урахуванням певних складових, тому результати такої оцінки можуть бути використані лише в порівняльному аналізі (за різними туристичними об'єктами / територіями або в динаміці);

з позицій ресурсно-територіального підходу доцільною є розробка шкали оцінки за об'єктивними характеристиками туристичних об'єктів (територій); при цьому зміст та перелік цих характеристик визначається релевантністю туристичного об'єкту (території) конкретному виду туризму за ознаками об'єкту та характеру відпочинку; проведення оцінки можливе з використанням спеціально розробленого запитальника і залученням до опитування або представників місцевих (регіональних) органів, або туристичних операторів (агентів), знайомих з ресурсами території;

з позицій маркетингового підходу варто оцінювати окремі характеристики туристичних об'єктів / територій за шкалою Лайкерта (від 1 «повністю не задовольнило» до 5 «повністю задовольнило»);

вагомість характеристик у ресурсно-територіальному та маркетинговому підходах з огляду на тезу про взаємопроникнення потенціалів та відносну взаємозамінність оцінюваних характеристик варто здійснювати методом аналізу ієрархій як таким, що дає змогу реалізувати попарні порівняння;

оцінку фактичного рівня використання потенціалу туристичної галузі в економічному вимірі доцільно проводити за даними системи національних рахунків шляхом обчислення кількісних характеристик галузі, її прямого та сукупного внеску до ВВП та зайнятості, моделювання залежності валового доданого продукту галузі (обсягу податкових надходжень) від кількісних характеристик її функціонування.

Зазначені методологічні положення дозволили удосконалити існуючі в літературі підходи до оцінки потенціалу туристичної галузі. Зокрема, на рис. 2 представлено методичний підхід до оцінки ресурсно-територіального та маркетингового потенціалу туристичних об'єктів (територій), результатом впровадження якого є отримання інтегральних показників оцінки окремих вимірів туристичної галузі I_{PT}^k та I_M^k . При цьому в роботі доведено, що в разі оцінки галузі в цілому на етапі 1 доцільно сформулювати узагальнений перелік універсальних для кожного виду туризму характеристик, а на етапі 3 можна застосувати звичайне експертне оцінювання, однак при цьому рівень деталізації суттєво погіршується.

1. Визначення переліку характеристик $j = 1 \div n$ туристичних об'єктів або територій (ТО/Т) за чотирма групами $i = 1 \div 4$ (видовищність / спеціальний інтерес, додаткові можливості, забезпеченість інфраструктурою, ступінь експлуатації)	Отримання множини характеристик $\{x_{ij}\}$ для ТО/Т
2. Визначення вагомості кожної характеристики методом аналізу ієрархій результатів опитувань експертів для кожного k -го виду туризму (морський, гірськолижний, зелений, культурно-розважальний, індустриальний, військово-спортивний)	Отримання наборів вагомості $\{a_{ij}\}_k$ для ТО/Т
3. Розробка шкали оцінки стану реалізації характеристик ТО/Т за шкалою від 1 до 5 й інвентаризація фактичного стану	Отримання фактичної оцінки b_{ij} для ТО/Т
4. Розрахунок інтегральної оцінки стану потенціалу ТО/Т та за всією сукупністю об'єктів / територій (ресурсно-територіального потенціалу) за k -м видом туризму; порівняльний аналіз ТО/Т k -ї туристичної спрямованості між собою, виявлення слабких місць ресурсно-територіального потенціалу ТО/Т	$I_{PT}^k = \sum_{i=1, j=1}^{i=4, j=n} b_{ij} \cdot a_{ij}^k$
5. Визначення вагомості кожної характеристики за результатами опитувань туристів для кожного k -го виду туризму	Отримання наборів вагомості $\{a_{ij}\}^*_k$
6. Опитування щодо рівня очікуваного та фактичного задоволення характеристиками ТО/Т, нормування результатів	Отримання наборів оцінок $\{c_{ij}\}_k$ і $\{d_{ij}\}_k$
7. Розрахунок інтегрального показника фактичної привабливості ТО/Т, порівняльний аналіз ТО/Т між собою за ознакою фактичної привабливості для споживачів	$I_M^k = \sum_{i=1, j=1}^{i=4, j=n} d_{ij} \cdot a_{ij}^{k*}$
8. Тестування нуль-гіпотези про ступінь узгодженості векторів значущості характеристик ТО/Т, отриманих в рамках двох зазначених підходів (метод рангової кореляції Спірмена) та тестування нуль-гіпотез про наявність суттєвих відмінностей між очікуваним і реальним рівнем задоволеності туристів характеристиками ТО/Т (за сукупністю χ^2 , t - та F -критеріїв або критерію Манна-Вітні)	Оцінка міри розходження значущості характеристик та різниці між уявною та фактичною привабливістю

Рис. 2. Методичний підхід до оцінки ресурсно-територіального та маркетингового потенціалу туристичної галузі

В роботі зазначений методичний підхід було апробовано на прикладі рекреаційних кластерів морського туризму «Скадовськ-Лазурне-Залізний порт»(АІ),

«Кароліно-Бугаз-Затока-Курортне»(АІ), «Бердянськ-Кирилівка-Генічеськ» (АІІ); гірсько-лижного туризму «Пилипець-Подобовець» (БІ), «Буковель» (БІІ), «Славське» (БІІІ), «Драгобрат» (БІІІІ); культурно-розважального туризму «Київ» (ВІ), «Львів» (ВІІ), «Хортиця» (ВІІІ) з урахуванням найбільш розповсюджених видів туризму. Результати щодо оцінки ресурсно-територіального потенціалу представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Результати оцінки стану ресурсно-територіального потенціалу туристичної галузі

Групи характеристик	Знач.	АІ	АІІ	АІІІ	Знач.	БІ	БІІ	БІІІ	БІІІІ	Знач.	ВІ	ВІІ	ВІІІ
Видовищна та спеціальна цінність (11)	0,480	3,10	3,30	3,30	0,504	4,1	4,3	3,95	3,99	0,457	4,22	4,51	3,87
Забезп-ня інфраструктурою (13)	0,249	2,95	3,51	3,24	0,152	3,88	4,21	4,05	4,02	0,287	4,37	4,21	2,97
Додаткові можливості (4)	0,084	2,27	2,54	2,67	0,186	4,15	4,32	4,12	4,15	0,067	4,54	4,15	3,77
Рівень експлуатації (3)	0,187	1,15	2,97	2,95	0,158	2,97	4,45	4,33	4,1	0,189	4,86	4,86	3,98
Інтегральна оцінка	-	2,63	3,23	3,17	-	3,9	4,31	4,06	4,04	-	4,41	4,47	3,63
% до максимуму		52,6	64,5	63,3		77,9	86,3	81,1	80,8		88,1	89,3	72,5

Аналіз наведених даних дає змогу визначити, що морські туристичні території мають незадовільний рівень інфраструктури, недостатньо високу (наприклад, у порівнянні з Південним узбережжям Криму або окремими районами Туреччини) видовищність ландшафту і до того ж, наявні ресурси повністю не використовуються для покращення туристичних послуг – фактично рівень використання туристичних потужностей складає за даним видом туризму складає максимум 65 %. Децю кращою є ситуація з гірськолижним та культурно-просвітницьким туризмом, разом з тим, подекуди відзначається і нестача інформаційної підтримки, і забезпечення інфраструктурою. Результати оцінки маркетингового потенціалу туристичної галузі за тими ж рекреаційними кластерами представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Результати оцінки стану маркетингового потенціалу туристичної галузі

Групи характеристик	морський		гірськолижний		культурний	
	значущість	оцінка	значущість	оцінка	значущість	оцінка
Видовищна та спеціальна цінність	0,641	3,37	0,512	3,84	0,543	4,01
Забезпечення інфраструктурою	0,271	2,27	0,314	3,42	0,305	4,1
Додаткові можливості	0,054	2,88	0,119	4,45	0,107	3,44
Рівень експлуатації	0,034	3,45	0,055	4,01	0,045	2,97
Інтегральний показник	-	3,05	-	3,79	-	3,93

Проведений в роботі аналіз цих даних дозволяє відзначити, що рівень задоволеності споживачів відпочинком на морі також оцінюється гірше за інші варіанти, в цілому споживачі надають більшого значення видовищній та спеціальній цінності туристичних об'єктів та територій. Слід відзначити і наявність значних розходжень в уявленні про значущість складових туристичного

продукту та послуг між суб'єктами пропозиції та попиту на туристичному ринку: для морського відпочинку коефіцієнт рангової кореляції Спірмена по наборам показників значущості складає 0,702; по гірськолижному – 0,577; по культурно-просвітницькому 0,679 (всі отримані коефіцієнти є статистично значущими за $(p \geq 0,99)$). Крім того, порівняння очікуваних та фактичних рівнів задоволеності туристів за всіма кластерами виявило статистично значущу різницю ($p \geq 0,95$) між оцінками за наступними характеристиками: стан та комплекс туристичних об'єктів; різноманіття деталей (видів флори та фауни, архітектурних стилів, рівня гірськолижних треків, змісту культурно-історичних об'єктів тощо); поведінка / рівень обслуговування персоналу, гідів тощо; доступність місцевого транспорту; наявність інформаційно-комунікаційних центрів.

Дані для оцінки економічного впливу туризму на стан національної економіки представлені в табл. 4.

Таблиця 4

Основні показники реалізації економічного потенціалу туристичної галузі України

Показники	2010	2011	2012	2013	2014
Прямий внесок галузі до ВВП, млрд грн	22	26,9	29,2	31,7	28,4
Частка у номінальному ВВП, %	2,0	2,1	2,1	2,2	1,8
Дохід від надання туристичних послуг, млрд грн	-	9,3	8,2	6,8	7,0
Частка зайнятих в галузі в сукупній зайнятості, % (прямий внесок)	1,7	1,8	2,0	2,0	1,8
Капітальні інвестиції в галузі, млрд грн	4,3	5,7	6,4	5,9	5,3
Кіл-ть кол-них засобів розміщення готельного типу, од.	5882	6041	6411	4572	4341
Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної галузі України, млн осіб	21,2	21,4	23	24,7	12,7
Сальдо платіжного балансу за статтею «Подорожі» за середнім курсом дол США, млрд грн	0,4	-1,3	-2,1	-5,4	-41,0
Курортний (з 2011 р. і туристичний) збір, млн грн	2,7	27,8	38,4	41,7	25,8

Аналіз зазначених показників свідчить про погіршення стану освоєння економічного потенціалу туристичної галузі. Цей висновок підтверджується також проведеним кореляційним аналізом, результати якого показали, що з ймовірністю ($p \geq 0,95$) статистично значущий зв'язок середньої сили існує між кількістю туристів та ВВП ($r = 0,52$), між рівнем доходів домогосподарств та прямим внеском галузі до ВВП ($r = 0,68$). а сильний зв'язок – між кількістю туристів та прямим внеском галузі до ВВП ($r = 0,78$), та між прямим внеском туризму та валовою доданою вартістю споріднених галузей ($r = 0,82$), між рівнем доходів домогосподарств та кількістю туристів ($r = 0,81$).

До інституційних перешкод, які заважають реалізовуватися потенціалу туристичної галузі України, в роботі віднесено: неефективність і непрозорість відведення природних ресурсів, в т.ч. земельних ділянок, майже під всі туристичні об'єкти, крім зеленого та індустріального туризму; нестабільність інституту державного регулювання галузі – постійні трансформації статусу центрального органу виконавчої влади в цій сфері, відсутність стратегії управління галуззю, недостатнє фінансування промоції туристичного потенціалу України за кордоном і на внутрішньому ринку, зокрема, через освітні організації; корупційний характер

дозволів та небезпека рейдерства, ризики військового конфлікту, які визначають падіння інвестиційної привабливості галузі; слабкість контролю за утворенням монопольної ренти в туристичній галузі і відповідного оподаткування.

У третьому розділі «Шляхи підвищення дієвості механізму управління потенціалом туристичної галузі України» удосконалено механізм управління процесу формування і розвитку потенціалу туристичної галузі та інструментарій регуляторної політики в туристичній сфері.

На підставі проведеної діагностики стану та рівня використання потенціалу туристичної галузі в роботі запропоновано механізм управління процесами формування і розвитку потенціалу туристичної галузі, який представлено на рис. 3.

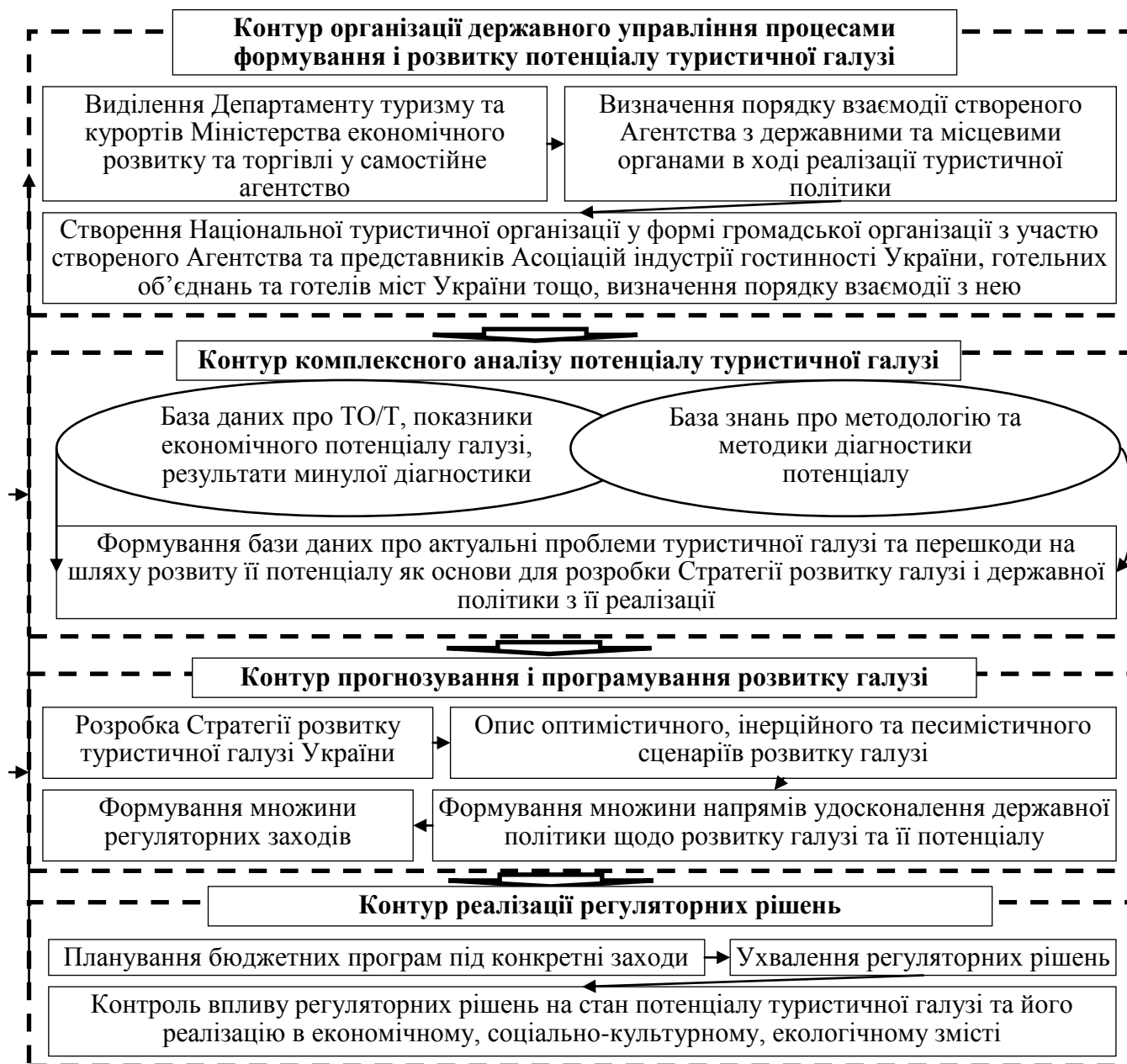

Рис. 4. Структура механізму управління процесами формування і розвитку потенціалу туристичної галузі

Зазначеним механізмом передбачено визначення трьох сценаріїв розвитку галузі, кожний з яких має власні передумови, характеризується певною тенденцією використання потенціалу туристичної галузі і потребує відповідного інструментарію галузевого регулювання:

1) песимістичний сценарій: погіршення макроекономічної кон'юнктури та добробуту домогосподарств, військово-політичні події призведуть до падіння попиту на туризм взагалі і організований туризм зокрема, збільшення витрат підприємств туристичної та пов'язаних галузей, скорочення прибутків та податкових надходжень від галузі; в цій ситуації доцільною буде підтримка державою збереження туристичної інфраструктури, здійснення інвентаризації та посилення контролю за використанням об'єктів екологічного, культурно-історичного характеру, державне фінансування культурно-просвітницького туризму в середніх освітніх закладах; пропаганда здорового образу життя як основи для самомотивації до зеленого та спортивно-оздоровчого, в т.ч. неорганізованого, туризму, контроль за залізничними тарифами на пасажирські перевезення; програмування розвитку місцевої інфраструктури в рамках державно-приватного партнерства; скасування ліцензування туроператорської діяльності;

2) інерційний сценарій: суттєвих макроекономічних та військово-політичних шоків не відбувається, Україна отримує безвізовий режим з ЄС, що зупинить скорочення виїзного туризму; держава повільно докладає зусиль до відновлення шляхової інфраструктури; держава підтримує роботу зі створення засобів подолання інформаційного вакууму про Україну як державу зі значним туристичним потенціалом і про окремі туристичні об'єкти та території; створення податкових умов для інвестування великого капіталу у туристичну інфраструктуру; державне фінансування культурно-просвітницького туризму в середніх освітніх закладах; стимулювання зеленого та спортивного туризму; спрощення режиму ресурсівідведення; подальше реформування судової системи; створення реєстру власників та орендарів об'єктів туристичного призначення; посилення вимог при здійсненні сертифікації якості послуг до рівня європейських (найкращих закордонних) стандартів засобів розміщення, безпеки харчування, лібералізація візового режиму для іноземних туристів тощо;

3) оптимістичний сценарій: припинення військово-політичного конфлікту з поверненням анексованих та пост-конфліктних територій у коло внутрішньоукраїнських соціально-економічних відносин, держава займається просуванням туристичного іміджу України за кордоном і всередині країни, створення мережі регіональних туристичних брендів; глибоке оновлення шляхової інфраструктури; створення реєстру власників та орендарів об'єктів туристичного призначення; посилення вимог до сертифікації якості туристичних послуг та продуктів; інформаційна підтримка нових туристичних продуктів, в т.ч. гастрономічного, промислового, військового туризму; державно-приватне партнерство в питаннях розвитку місцевої інфраструктури.

Важливу роль в забезпеченні підвищення потенціалу туристичної галузі з позицій маркетингового виміру має формування поведінки, зорієнтованої на придбання і споживання туристичних послуг, зокрема, як зазначено вище, в сфері

зеленого, спортивного, культурно-просвітницького. Для цього в роботі були запропоновані заходи рефлексивного управління поведінкою споживачів і визначено з використанням інструментарію теорії запланованої поведінки високий рівень ($r = 0,78$) кореляційної залежності між часткою витрат на туризм та подорожі в сукупних грошових ресурсах на одне домогосподарство та оцінками намірів до здійснення цих витрат. В цінах 2014 р. зміна фактичного рівня витрат на туризм одного господарства на 1 % від середнього рівня доходу 4563 грн і кількості домогосподарств 14455,5 тис. внаслідок реалізації зазначених заходів зможе додатково створити попит на туристичні послуги в розмірі 659,6 млн грн.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування і запропоноване нове вирішення важливого науково-практичного завдання формування і розвитку потенціалу туристичної галузі України. Отримані наукові результати дають можливість зробити наступні висновки.

1. Доведено, що потенціал туристичної галузі та його складові варто розглядати в чотирьох змістових вимірах: ресурсно-територіальному (наявність природних та штучних об'єктів, які придатні до використання з рекреаційними цілями, та інфраструктури їх використання – кадрової, логістичної, торгівельної, медичної, житлової та ін.); суб'єктному (інтегральна здатність оптимально задовольняти потреби споживачів, виходячи з їх очікувань, враховуючи при цьому інтереси держави та з огляду на обмеженість кадрових, фінансових, технологічних, природних, комерційних ресурсів); маркетинговому (здатність привабити споживача туристичного продукту; складові потенціалу – передумови приваблення туристів); економічному (здатність створювати продукт в національній економіці, використовуючи наявні ресурси, в т.ч. за рахунок забезпечення зайнятості, залучення у господарський обіг об'єктів, які не використовувалися раніше в туристичній діяльності, або це здійснювалося недостатньо ефективно).

2. На підставі узагальнення підходів до формування і розвитку галузевого потенціалу визначено, що в його основу має бути покладений процес ідентифікації та створення спектра підприємницьких можливостей, його структуризації та побудови певних організаційних форм, задля стабільного розвитку та ефективного відтворення окремих суб'єктів господарювання, національної економіки і суспільства в цілому, що дозволило обґрунтувати сутність управління потенціалом туристичної галузі та визначити послідовність реалізації відповідних управлінських методів.

3. Обґрунтовано, що удосконалення механізму управління процесом формування і розвитку потенціалу туристичної галузі має здійснюватися з урахуванням концептуальних положень, до числа яких віднесено наступні: необхідність врахування багаторівневості поняття «потенціал туристичної галузі»; доцільність побудови самого механізму з урахуванням специфіки видів туризму; раціональність диференціації патерналістського, ліберального підходів та моделі державно-приватного партнерства для різних напрямів розвитку потенціалу галузі;

обов'язковість діагностики стану потенціалу туристичної галузі при плануванні і програмуванні її розвитку.

4. На основі низки методологічних припущень щодо змісту, методів та порядку оцінки потенціалу туристичної галузі у ресурсно-територіальному, маркетинговому та економічному вимірах запропоновано комплекс відповідних методичних підходів, який базується на взаємопов'язаній експертній оцінці значущості характеристик туристичних об'єктів (територій) та аналізі об'єктивних економічних показників внеску туристичної галузі в суспільне відтворення.

5. Визначено, що до числа основних проблем реалізації туристичного потенціалу галузі в ресурсно-територіальному вимірі належать незадовільний рівень інфраструктури, недостатньо висока видовищність ландшафту найбільш популярного виду відпочинку – морського, і неефективність використання об'єктних та інфраструктурних ресурсів. В маркетинговому змісті були виявлені низький рівень задоволення споживачів наявними варіантами туристичних продуктів і значні розходження в уявленні про значущість складових туристичного продукту та послуг між суб'єктами пропозиції та попиту на туристичному ринку. Зазначені фактори в сукупності з погіршенням доступності туризму внаслідок об'єктивних макроекономічних явищ і виявленими інституційними обмеженнями скоротили рівень економічного освоєння наявного потенціалу галузі.

6. Механізм подолання зазначених проблем в процесах формування і розвитку потенціалу туристичної галузі запропоновано реалізовувати у вигляді системи взаємодії контурів організації державного регулювання процесу формування і розвитку потенціалу туристичної галузі, комплексного аналізу потенціалу туристичної галузі, прогнозування і програмування розвитку галузі, реалізації регуляторних рішень, виокремлення кожного з яких обумовлене необхідністю гнучкості адаптації до змін у ситуації, в якій функціонує сама туристична галузь і система державного регулювання соціально-економічних процесів в ній.

7. В дисертації конкретизовано інструментарій реалізації патерналістського, ліберального та партнерського підходів до регулювання процесів формування і реалізації потенціалу туристичної галузі на основі сценарного підходу, який враховує варіативність умов функціонування галузі, зокрема, для кожного з сценаріїв (песимістичного, інерційного та оптимістичного) запропоновано спеціальний набір інструментів впливу на підтримку або розвиток потенціалу галузі.

8. Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволило стверджувати, що подолання сучасних застійних, а подекуди – і рецесивних, явищ в розвитку туристичної галузі України потребує концентрації уваги на способах виявлення резервів, підвищення ефективності використання наявних складових потенціалу туристичної галузі і його розвитку як в реальному, так і в інформаційно-маркетинговому змістах. З огляду на сказане будь-які державні програми та окремі регуляторні заходи повинні реалізовуватися з огляду на той вплив, який вони здійснюватимуть на потенціал туристичної галузі в усіх вимірах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Чумаков К. І. Методологічні підходи до формування державної політики розвитку галузі туризму в Україні : в кн.: Маркетингове реагування на глобалізаційні виклики : колективна монографія / Власенко Н. А. та ін.; під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г.Г. Савіної. – Херсон : вид-во ПП Вишемирський В. С., 2015. – С. 167-178. (19,76 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок : визначено методологічні підходи до формування регуляторної політики в сфері розвитку туристичної галузі України (0,64 ум.-друк. арк.).*

*Публікації у наукових фахових виданнях, та у виданнях,
що включені до міжнародних наукометричних баз*

2. Чумаков К. І. Механізм управління процесом формування і розвитку потенціалу туристичної галузі / К. І. Чумаков // Молодий вчений: науковий журнал¹. – Херсон : ТОВ ВД «Гельветика», 2015. – № 3 (18). – С. 35-39 (0,41 ум.-друк. арк.).

3. Чумаков К. І. Роль та місце готельно-ресторанного господарства в управлінні національною економікою України / К. І. Чумаков // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» – Херсон : Херсонськ. держ. ун-т, 2015. – Вип. 11, ч. 4. – С. 39-42 (0,48 ум.-друк. арк.).

4. Чумаков К. І. Методичні підходи до оцінки рівня сформованості та використання потенціалу туристичної галузі / К. І. Чумаков // Молодий вчений: науковий журнал¹. – Херсон : ТОВ ВД «Гельветика», 2015. – № 1 (16). – С. 77-80 (0,37 ум.-друк. арк.).

5. Чумаков К. І. Концепція моделювання економічного потенціалу / В. О. Ткач, К. І. Чумаков // Наукові праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет»: Економічні науки. – Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2014. – Вип. 159. – С. 141-148 (0,48 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок : систематизовано основні концептуальні підходи до моделювання потенціалу на різних рівнях господарювання (0,25 ум.-друк. арк.).*

6. Чумаков К. І. Особливості маркетингу туристичних послуг як складових потенціалу / К. І. Чумаков // Економіка Криму : науково-практичний журнал. – Сімферополь : Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського, 2013. – № 4 (45). – С. 243-247 (0,61 ум.-друк. арк.).

7. Чумаков К. І. Методичні підходи до оцінки потенціалу підприємства / К. І. Чумаков // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – Полтава : Полтав. ун-т економіки і торгівлі, 2013. – № 1 (56). – С. 158-161 (0,38 ум.-друк. арк.).

8. Чумаков К. І. Методичні підходи до управління економічним потенціалом туристичної галузі / К. І. Чумаков // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства : Зб. наук. праць Дон.

¹ Включено до реферативних наукометричних баз даних: *Scholar Google, OAJI, Cite Factor, Research Bible, Index Copernicus.*

держ. ун-ту управління. – Донецьк : Дон. держ. ун-т управління, 2013. – Т. XIV. – С. 382-387 (серія «Економіка», вип. 274) (0,49 ум.-друк. арк.).

9. Чумаков К. І. Потенціал підприємства як економічна система / К. І. Чумаков // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – Полтава : Полтав. ун-т економіки і торгівлі, 2012. – № 4 (55). – С. 223-229 (0,50 ум.-друк. арк.).

Матеріали наукових конференцій

10. Чумаков К. І. Використання туристичного кластеру готельно-ресторанного господарства / К. І. Чумаков // Структурні трансформації національних економік в глобальному вимірі : Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (30 квіт. 2015 р., м. Миколаїв). – Миколаїв : Миколаїв. нац. ун-т імені В. О.Сухомлинського, 2015. – С 77-78 (0,17 ум.-друк. арк.).

11. Чумаков К. І. Управління економічною безпекою регіону: туристичний аспект / К. І. Чумаков, В.О. Ткач // Матеріали XX науково-технічної конференції студентів, магістрантів, аспірантів і викладачів ЗДІА (20-24 квіт. 2015 р., м. Запоріжжя). – Запоріжжя: Запоріз. держ. інж. акад., 2015. – Т. 3. – С. 78 (0,06 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок : конкретизовано причини і наслідки реалізації загроз безпеці туристичної галузі регіону (0,03 ум.-друк. арк.).*

12. Чумаков К. І. Підвищення потенціалу туристичних підприємств / К.І. Чумаков // Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (16-17 жовт. 2014 р., м. Запоріжжя). – Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2014. – С. 235-237 (0,20 ум.-друк. арк.).

13. Чумаков К. І. Оцінювання потенціалу розвитку туристичних підприємств / К. І. Чумаков // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: Зб. тез доп. X ювілейної міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (21-23 лют. 2013 р., м. Тернопіль). – Тернопіль : Терноп. нац. екон. ун-т, 2013. – С. 307-308 (0,20 ум.-друк. арк.).

14. Чумаков К. І. Стан і проблеми розвитку туристичної галузі України / К. І. Чумаков // Розвиток міжнародних відносин та зовнішньоекономічної діяльності підприємств за сучасних умов: Матер. V Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. молодих вчених і студентів (26 жовт.-26 лист. 2012 р., м. Донецьк). – Донецьк : Дон. держ. ун-т управління, 2012. – С. 259-265 (0,27 ум.-друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Чумаков К. І. Потенціал туристичної галузі України: формування і розвиток. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Донбаська державна машинобудівна академія Міністерства освіти і науки України, Краматорськ, 2016.

Дисертацію присвячено розв'язанню актуального завдання поглиблення теоретико-методичних та науково-практичних основ формування і розвитку потенціалу туристичної галузі національної економіки.

В роботі уточнено зміст поняття «потенціал туристичної галузі» в ресурсно-територіальному, суб'єктному, маркетинговому, економічному вимірах; з'ясовано сутність поняття «управління потенціалом туристичної галузі» та удосконалено відповідний науково-методичний підхід, який визначає раціональну послідовність реалізації методів управлінського впливу в ході оцінки та розробки напрямів розвитку потенціалу. Запропоновано низку концептуальних положень, які створюють наукове підґрунтя для побудови механізму управління процесом формування і розвитку потенціалу туристичної галузі. На цій основі запропоновано комплекс методичних підходів до оцінки рівня його сформованості та реалізації. Це дозволило визначити основні проблеми та інституційні перешкоди на шляху реалізації потенціалу найпопулярніших видів туризму в Україні (морського, гірськолижного та культурно-просвітницького). З урахуванням отриманих результатів в роботі запропоновано удосконалити механізм управління процесами формування і розвитку потенціалу туристичної галузі шляхом виділення контурів забезпечення гнучкості регулювання у відповідності до ситуативних змін. Для забезпечення релевантності інструментів та заходів регулювання цим змінам інструментарій регулювання процесів формування і розвитку потенціалу туристичної галузі згрупований за трьома сценаріями: песимістичним, інерційним та оптимістичним.

***Ключові слова:** туристична галузь, національна економіка, потенціал, розвиток потенціалу, оцінка потенціалу, механізм управління.*

АННОТАЦИЯ

Чумаков К. И. Потенциал туристической отрасли Украины : формирование и развитие. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Донбасская государственная машиностроительная академия Министерства образования и науки Украины, Краматорск, 2016.

Диссертация посвящена решению актуальной задачи углубления теоретических, методических и научно-практических основ формирования и развития потенциала туристической отрасли национальной экономики.

В работе уточнено содержание понятия «потенциал туристической отрасли» в ресурсно-территориальном, субъектном, маркетинговом, экономическом измерениях. Освещено содержание понятия «управление потенциалом туристической отрасли» и усовершенствован научно-методический подход, который определяет рациональную последовательность реализации методов управленческого влияния в ходе оценки и разработки направлений развития потенциала, включающую следующие блоки: блок мониторинга элементов потенциала, блок оценки уровня сформированности потенциала туристической отрасли, блок интерпретации результатов и разработки регуляторных решений, блок реализации регуляторных решений.

Предложен ряд концептуальных положений, которые позволяют создать научную основу для построения механизма управления процессами формирования

и развития потенциала туристической отрасли. Указанные положения исходят из необходимости учета многоуровневого характера потенциала туристической отрасли, целесообразности построения механизмов регулирования развития отрасли и управления ее потенциалом исходя из специфики видов туризма, обязательности оценки самого потенциала как предпосылки для обоснования содержания управления им и др. Далее предложен комплекс методических подходов к оценке уровня его формирования и реализации, который предусматривает получение абстрактных интегральных показателей формирования и использования туристического потенциала в ресурсно-территориальном и маркетинговом измерениях с использованием экспертных опросов и метода анализа иерархий. Дополнительная возможность, предусмотренная указанным комплексом подходов, – оценка различий в уровнях значимости отдельных характеристик потенциала туристической отрасли с позиций субъектов предложения и спроса, а также оценка различий в ожидаемом и фактическом уровне удовлетворенности возможностями туристических объектов (территорий). Оценку фактического уровня использования потенциала туристической отрасли в экономическом измерении целесообразно проводить по данным системы национальных счетов путем расчета количественных характеристик отрасли, ее прямого и совокупного вклада в формирование ВВП и занятости, моделирования зависимости валовой добавленной стоимости отрасли (или объема налоговых поступлений) от разнообразных количественных характеристик функционирования. Применение указанных подходов позволило определить основные проблемы на пути реализации потенциала наиболее популярных видов туризма в Украине (морского, горнолыжного и культурно-образовательного), а также выявить недостаточный уровень экономического освоения ресурсных возможностей отрасли. К числу институциональных препятствий освоению потенциала отрасли отнесены: неэффективность и непрозрачность отвода природных ресурсов, нестабильности института государственного регулирования отрасли, отсутствие стратегии управления отраслью, недостаточное финансирование туризма, коррупционный характер выдачи разрешений; риски военного конфликта.

С учетом полученных результатов в работе предложено усовершенствовать механизм регулирования процессов формирования и развития потенциала туристической отрасли путем выделения в его составе контуров обеспечения гибкости регулирования в соответствии с изменениями ситуации: контуров организации государственного управления процесса формирования и развития потенциала туристической отрасли, комплексного анализа потенциала туристической отрасли, прогнозирования и программирования развития отрасли, реализации регуляторных решений. Для обеспечения релевантности инструментов и мер регулирования отрасли упомянутым изменениям ситуации регуляторный инструментарий предложено сгруппировать по трем сценариям: пессимистическому, инерционному и оптимистическому.

Важная роль в обеспечении повышения потенциала туристической отрасли с позиций маркетингового измерения играет формирование поведения, ориентированного на приобретение и потребление туристических услуг. Для этого в

работе были предложены мероприятия рефлексивного управления поведением потребителей и определен высокий уровень корреляционной зависимости между долей затрат на туризм в совокупных ресурсах домохозяйств и оценкой намерений осуществить эти траты, что позволяет прогнозировать значительный прирост подкрепленного денежными средствами спроса.

Ключевые слова: туристическая отрасль, национальная экономика, потенциал, развитие потенциала, оценка потенциала, механизм управления.

SUMMARY

Chumakov K. I. Potential of Tourist Industry of Ukraine: Formation and Development. – As a Manuscript.

The thesis for obtaining the Candidate Degree in Economics, special field 08.00.03 – National Economy and State Economic Regulation. – Donbass State Engineering Academy of Ministry of Education and Science of Ukraine, Kramatorsk, 2016.

The thesis is devoted to the solution of an actual task of deepening of theoretical, methodical and practical bases of forming and development of potential of a tourist industry in a national economy. In the thesis content of the concept “potential of a tourist industry” in a resource and territorial, subject, marketing, economic measurements is specified. Content of a concept “management of the potential of a tourist industry” is highlighted as well as methodical approach which determines the rational sequence of implementation of methods of managerial influence during assessment and development of the directions of development of potential is enhanced.

A number of conceptual provisions is offered, they are expected to be useful in creation of a scientific basis for building a mechanism of processes of forming and development of a tourist industry potential governance. Further the complex of methodical approaches to assessment of level of its formation and implementation is offered. It allowed to describe main problems and institutional barriers on the way of implementation of potential of the most popular types of tourism in Ukraine (sea, alpine skiing and cultural and educational). Taking into account the received results it is offered to enhance the mechanism of governance of processes of forming and development of tourist industry potential by allocation of contours of ensuring flexibility of regulation according to changes of a situation in its structure. For provision of relevance of tools and measures of regulation to these changes they were grouped according to three scenarios: pessimistic, inertial and optimistic.

Keywords: tourist industry, national economy, potential, development of potential, potential assessment, governance mechanism.

Підписано до друку 24.10.2016. Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0,9.
Обл.-вид. 0,9. Друк лазерний. Зам. № 603. Накл. 100 пр.

Видавець і виготівник
Донбаська державна машинобудівна академія
84313, м. Краматорськ, вул. Академічна (Шкадінова), 72.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1633 від 24.12.2003